

1809 р. при Шосткинському пороховому заводі була відкрита школа для навчання солдатських дітей-кантоністів [6, 49].

Крім цих поверхневих заходів у напрямку створення військового поселення на ШПЗ нічого не відбулося. У книзі «Столетие Шостенского порохового завода» (1771-1871) (СПб., 1871 г.) цілком слушно зазначається, що ці заходи розцінюються лише як спроби застосування нової системи (військових поселень – Т.К.) до порохових заводів. Так, після видачі «Положення про поселення роту Охтенського порохового заводу» 130 охтенських казенних робітників у 1816 р. були наведені на поселення, з яких 79 були майстрами, 43 – хліборобами; ще 120 нижніх чинів розквартирували у хазяїв. Те саме очікувало і на Шосткинський завод, і лише через те, що «распоряжения шли крайне медленно», цього не сталося. З видання дізнаємося, що «в виде приготовительной меры, повелено было поселить на землях Шостенского порохового завода на первый случай не способных к работам нижних чинов самого завода и Брянского местного и подвижного арсеналов. К счастью, на этом деле и остановилось и дальнейших распоряжений по обращению мастеровых Шостенского порохового завода в военные поселяне не последовало» (курсив автора) [6, 52-53]. До того ж урядом не було видано «Положення», яке б регламентувало новий устрій та діяльність Шосткинського порохового заводу.

Крім того випадку, коли на устрій капсульного відділення були виділені кошти з капіталу військових поселень, ми лише раз знайшли відомості про діяльність ШПЗ, опосередковано пов'язану з поняттям «військове поселення». Другий випадок стосується відкриття у Шостці у 1850-х рр. двох ярмарків. Для цього за наказом генерал-фельдцейхмейстера Артилерійський департамент звернувся до Міністерства Внутрішніх справ з проханням розповсюдження на Шосткинський завод прав торгових містечок і заштатних міст з наглядом на основі правил для військових поселень [6, 115-116]. Це питання було вирішено позитивно. Інших відомостей, які б безпосередньо пов'язували ШПЗ з поняттям «військове поселення», не виявлено. Вивчивши факти, робимо висновок, що Шосткинський пороховий завод а ні за юридичними, а ні за економічними ознаками не був військовим поселенням. Його лише торкнулися деякі відбитки цієї системи.

Якою ж була доля цієї грандіозної реформи у масштабах всієї Російської імперії? Як було згадано, заснування військових поселень на території шести губерній Російської імперії, розташованих біля її західних кордонів, тривало майже півстоліття упродовж 1809-1857 рр. За цей час був створений особливий вид військ чисельністю 400 тис. чоловік

[2, 480]. О.Багалій-Татарінова, яка за радянських часів започаткувала наукове вивчення цього питання, називала військові поселення «новой формой вооружения мира» і «новой формой организации военного хозяйства» [1, 75]. Та чи була ця форма життєздатною і чи виправдала вона себе під час випробування, а саме під час Кримської війни (1853-1856 рр.)? Як відомо – ні. Цю війну Росія програла, витративши величезні матеріальні та людські ресурси. О.Багалій-Татарінова чітко визначила утопічність «цих невеликих... держав-колоній, оскільки важко уявити вдале поєднання таких різних видів діяльності, як військова служба та землеробство, а також ефективність нового типу трудової, штучної, колективної сім'ї з спільним майном під певним номером з певною відповідальністю» [1, 73]. Логічно, що у 1857 р. військові поселення були остаточно скасовані [2, 480].

Посилання

1. Багалій-Татарінова О.Д. Нариси з історії військових поселень на Україні. Науковий збірник Харківської науково-дослідної катедри історії української культури. – Б/м. – 1927. – № 5.
2. Большая Советская Энциклопедия. Том VIII. – 1951.
3. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь. Том II. – СПб., 1890.
4. Войстрик Л.В. Шосткинскому пороховому – 230 лет // Перекресток. – 2001 – № 38 (135).
5. Всемирная история. Том VI. – М., 1959.
6. Столетие Шостенского порохового завода (1771-1871). – СПб., 1870.

Тупик С.В.
Державний історико-культурний
заповідник у м.Путівці

СЕЛО РОТІВКА

Ротівка знаходиться на лівому березі річки Есмань неподалік від її впадіння у Клевень. Руслу цих річок оточують село з трьох сторін: з півночі, заходу та півдня, утворюючи півострів. У сиву давнину місце розташування села прикривалось також дрімучим непрохідним лісом, залишки якого ще в XIX ст. називали «пеклом».

Поблизу Ротівки є цікаві історичні та природні об'єкти. Між селами Ротівка і В'язенка в урочищі Городок, серед лісу, на мисі високого правого берега Клевені розташоване городище – пам'ятка археології доби пізнього середньовіччя. Тут знаходяться і так звані «Мазепині печери» – цікава, але недосліджена пам'ятка історії. Вхід до печер і самі печери усередині обкладені цеглою, але пройти туди неможливо через обвали. Чи мала ця пам'ятка

якесь відношення до гетьмана Івана Мазепи та його епохи, – на це, можливо, дадуть відповідь майбутні дослідження. Зазначимо також, що поблизу цього місця колись існував і хутір з назвою Мазепівщина.

Неподалік від городища і «Мазепиних печер» знаходиться цікавий об'єкт природи Синє озеро. Таку назву воно отримало від кольору води. Озеро живлять джерела, що б'ють із-під землі, тому вода в ньому холодна. Цікаво, що взимку озеро не замерзає. З північного боку над озером височить гора, з якої відкривається мальовничий вид на навколишні ліси, луки і села.

Неподалік від Синього озера, внизу під горою, у заростях знаходиться криниця. Вода у ній вважається цілющою. Ця криниця здавна була в пошані. З нею пов'язані цікаві повір'я. Раніше, коли влітку довго не було дощів, жінки з Ротівки, Стрільників, В'язенки йшли сюди, щоб «відкрити криниччі очі»: читали молитви й розчищали, щоб вона не замулювалась. Після цього, за переказами, обов'язково йшов дощ.

Зазначені місця можуть бути використані для культурного відпочинку і зеленого туризму.

Ротівка була заснована ченцем Петропавлівського монастиря Ротом за ігуменства Сильвестра Климкевича. У 1687 р. гетьман Іван Мазепа видав універсал, за яким село та його мешканці закріплялись за згаданим монастирем і перебували під його владою до 1786 р., а потім до 1866 р. відносились до категорії казенних селян.

Заревізією 1736 р. село мало 10 селянських дворів (1 «грунтовий», 5 «убогих», 4 «підсусідки»), а 1781 р. тут налічувалось вже 20 дворів і 24 хати. Більшість селян, як і раніше, належали Петропавлівському монастиреві. Однак з'явилися і селяни, що перебували у кріпосній залежності від приватних власників, зокрема 2 двори і 2 хати належали бунчуковому товаришеві Міклашевському, 2 двори і 2 хати відносились до так званих «попівських підсусідків» [1].

У середині XVIII ст. «деревня» Ротівка стає селом, що було пов'язане з перенесенням сюди церкви Симеона Стопника із В'язенки. Про обставини перенесення храму свідчить лист архімандрита Петропавлівського монастиря Назарія від 1755 року: «Вотчины монастыря нашего Свято-Петропавловского Глуховского в селе Вязенке храм преподобного Симеона Стопника крайне обветшалый... Церкви же оной священник Василий Иванов зи титором Костею Старченком за крайним убожеством прихожан не имеет потребного числа ... денег...». У цьому ж листі архімандрит дає дозвіл на збір пожертвувань для ремонту храму. Однак, незабаром приймається рішення про перенесення церкви на нове місце, де мешкали більш заможні прихожани. З 1764 р. церква Симеона Стопника вже знаходилась у Ротівці. Сюди ж були перенесені і святині, подаровані церкві Дмитрієм Ростовським:

образ великомученика Дмитрія Мироточивого, храмовий образ преподобного Симеона Стопника та рештки мощей великомучениці Варвари у срібному хрестіку.

Мешканці Ротівки і В'язенки постійно утримували храм у належному стані, періодично ремонтували його, робили пожертвування. Так, у 1863 р. на пожертвування громади села В'язенка був улаштований кіот із зображенням Святого Миколая для правого притвору. Ротівський селянин Петро Андрійович Опадчий на свої кошти влаштував кіот для старовинної ікони Божої Матері, яку розмістили у лівому притворі. У 1867 році в'язенський селянин Василь Іванович Шишлевський пожертвував храму срібну з позолотою чашу за 50 карбованців.

У 1889 р. в селі була побудована нова церква [2], а, поруч, за згадками старожилів, на місці престолу старої, звели каплицю.

За всю довгу історію ротівської церкви не обійшлося і без прикрих подій. Так, у 1847 р. пономар Григорій Юницький викрав із церковної каси 35 крб. 45 коп., за що був засуджений на поселення до Сибіру. Викрадені гроші не були повернуті церкві через відсутність майна у пономаря, яким можна було б компенсувати збитки храму.

Після перенесення храму до Ротівки була виділена «кружна земля» на утримання священика Василя Іванова. Вона не передавалась у спадок, а діставалась наступному священикові, яким у 1764 р. став Омелян Іванович Бардаковський. У 1796 р. церкву очолив його син Іван Бардаковський. Він користувався великою повагою серед людей, був набожним, справедливим і доброзичливим пастирем, ніколи не гнувся перед сильними світу цього і завжди йшов шляхом правди. Для отця Івана всі люди були рівні незалежно від чину і звання. В ті часи неподалік від Ротівки у селі Антики проживав знаменитий грабіжник Юденко. При кожній зустрічі отець Іван умовляв злодія залишити ганебне ремесло, і за це двічі поплатився своїм майном, яке і підпалював Юденко.

У 1825 р. священиком був призначений Іван Якович Фомінський. Він мав слабе здоров'я, тому ці обов'язки ще упродовж 10 років, перебуваючи за штатом, виконував його тесть Іван Бардаковський. Помер останній у 80-річному віці 1852 р., похований на цвинтарі ротівської церкви. Іван Фомінський був священиком до 1855 р., потім деякий час у церкві служили кочерезький священник Федір Воскресенський та Іван Медведєв. У 1859 р. приход очолив отець Прокопій Самоквасов, який багато уваги приділяв розвитку освіти своїх односельців. Його син Костянтин Самоквасов опублікував ряд педагогічних праць, а також літописний нарис «Село Ротовка».

У 1860 р. за розпорядженням чернігівського архієпископа Філарета (Гумілевського) в селі

було відкрито церковно-приходську школу. У ній навчалось близько 20 учнів. Деякі з них навчилися читати і співати, частково писати. Однак місцеві прихожани до освіти своїх дітей ставилися з недовірою, оскільки не бачили в цьому особливої користі. Ще до заснування школи в селі були «грамотії», які вміли сяк-так читати і ще гірше писати. На жаль, образ їхнього життя був не був бездоганним, що й спричинило хибне уявлення жителів села щодо освіти. «Навіщо нам школа, – говорили вони. – В нашому селі є грамотні, а яка від них користь? Вони не хазяїни, марнотрати, ябедники». Тільки завдяки наполегливості священика було виділене приміщення для школи, між іншим, в одній із найнепридатніших хат. У свою чергу, хазяїн оселі також був невдоволений таким сусідством. У 1867 р. він увів до хати ще й хвору корову, чим погіршив і без того украй незадовільні умови перебування учнів. Священик Прокопій Самоквасов звернувся до Глухівської училищної ради з проханням сприяти в облаштуванні приміщення для школи [3], однак нам невідомо, чим закінчилась ця справа.

Становище з освітою на селі значно покращилось після відкриття у 1891 р. земського початкового народного училища. Відомо, що 1897 р. у ньому навчалось 44 учні (39 хлопчиків і 5 дівчаток), учителем був Петро Венедиктович Шалах, Закон Божий викладав священик Карп Андрієвський. Учителю була виділена земельна ділянка під город. Фінансувало школу повітове земство [4].

Опікувалася Ротівським початковим народним училищем Марія Андріївна Скоропадська [5], дочка волокитинського поміщика А.М.Міклашевського, а після смерті попечителем став її син Павло Петрович Скоропадський [6], гетьман Української держави у 1918 р.

Основними заняттями ротівських селян у ХІХ ст. були землеробство, почасті рибальство. Крім цього, жінки ще займалися ткацтвом. Бідні селяни восени і взимку ходили на заробітки на цукровий завод А.М.Міклашевського у Волокитині. У 1831 р. він же улаштував у Ротівці водяний млин на 3 постави (пари жорен). На млині працювало 5 чоловік (1 майстер та 4 робітники).

У книзі «Волости и важнейшие селения Европейской России» (1885 рік) наведені наступні дані про Ротівку: «Ротовка, село, бывшее государственное и владельческое, при речке Есмани, дворов 77, жителей 505, церковь православная, водяная и ветряная мельницы, крупорушка» [7].

Костянтин Самоквасов у нарисі «Село Ротовка» так характеризує мешканців села: «Їх релігійно-моральне життя проявляється головним чином у дотриманні постів, старанному відвідуванні храму Божого по неділях та святах, і взагалі щодо виконання вимог церкви. У стосунках з

іншими вони більше хитрі, ніж доброзичливі. На крадіжки дивляться крізь пальці, але взагалі мало схильні до цієї вади. Люблять пити горілку, але не доходять до крайніх меж пияцтва з його згубними наслідками» [3, 133].

Революційні події 1917-1920 рр. охопили і Ротівку. Одна за другою змінювалась влада, а життя селян не ставало кращим. Першим головою ротівського ревкому став Василь Іванович Старченко, нагороджений трьома георгіївськими хрестами за подвиги в роки першої світової війни.

Уродженець Ротівки Павло Федорович Опадчий у громадянську війну командував батальйоном у дивізії Миколи Щорса. Був сміливим і відважним командиром. Сам Щорс неодноразово перед строем висловлював йому подяку. У молодому, але досвідченому командирі він цінував відвагу, холонокровність, кмітливість і винахідливість. Одного разу у бою з поляками під Коростенем Павло вирвався уперед батальйону і вривався у саму гущу противника. Навколо комбата все тісніше і тісніше стискувалось кільце і розірвати його вже було неможливо. Допомога, яку послав Щорс, запізнилась. Відважний комбат упав мертвим, порубаний шаблями. Після бою Щорс наказав доставити останки героя на його батьківщину і поховати з почеснями, що і було виконано.

В листопаді 1919 р. червоні війська, вигнавши денікінців, знову встановили на селі радянську владу, але надзвичайно тяжке матеріальне становище селян не поліпшилось. У 1918 р. у ротівців конфіскували 60 десятин землі, які вони свого часу купили в сусідньому Путивльському повіті Курської губернії, а землю, яку раніше орендували у місцевих поміщиків (50 десятин), захопили селяни навколишніх сіл. 200 десятин землі маєтку Скоропадських, попередньо призначених ротівцям, захопили кочережці. До того ж, у 1919 р. було зібрано втричі менше зерна, ніж зазвичай. І, на останок, село пограбували червоні війська, зокрема сьома стрілецька дивізія, яка на початку 1920 р. подавляла повстанський рух селян та бандитизм. У мешканців села, звинувачених в антирадянських настроях, в якості контрибуції вилучили 131,5 пудів хліба, 420 пудів круп, 157 пудів вівса, 62 пуди м'яса, 5,5 пудів сала, 248 пудів сіна, 62 пуди соломи та 11,5 пудів овочів, а також 6 коней [8].

За переписом 1926 р. у Ротівці налічувалося 152 двори і 849 жителів [9]. З початком колективізації тут утворився колгосп «Червоний переможець». Дехто вступив до нього добровільно, але більшість – під примусом. Загалом селяни сприйняли колективізацію як трагедію. І зараз пам'ятають ротівці, як Федір Опадчий спочатку «добровільно» віддав колгоспу свою хату (під контору), крупорушку, худобу, інвентар, а згодом замислився, пожалкував за скоєним і врешті-решт

покінчив життя самогубством.

У ці часи сільську школу було закрито. В її приміщенні влаштували клуб.

Принагідно зазначимо, що один із дзвонів ротівської церкви зберігся і зараз знаходиться у Хрестовоздвиженській церкві-дзвіниці біля Спасо-Преображенського собору в Путивлі. Цей дзвін був відлитий у 1903 р. на заводі в Гатчині. На ньому є рельєфне зображення Спасителя, Богоматері та преподобного Симеона Стовпника.

Новим випробуванням для ротівців стала Велика Вітчизняна війна. Чимало селян воювало на фронті або у партизанському з'єднанні С.А.Ковпака. Місцеві патріоти створили підпільну групу, про що збереглися записи у щоденнику С.А.Ковпака: «Сильна патріотична група створена у Ротівці. Нею керують колишній десятник Путивльського райдорвідділу Федір Харченко, завгосп Баницького коноплезаводу Тихін Деркач та його брат Микола. Федір Савелійович Харченко за нашим дорученням влаштувався на роботу до німців візником молока. Це дає йому можливість щодня бувати в Путивлі і без ризику добувати цінні відомості» [10]. Тихін Юхимович Деркач працював на млині, куди звідусіль приїжджали люди і обмінювались інформацією. Часто до партизанів потрапляла не тільки інформація, а й молоко від Федора Харченка і борошно від Тихона Деркача. Останній був розстріляний карателями у Глухові в урочищі Борок. Всього у війні село втратило близько сотні мешканців: 68 – на фронті, 6 – у партизанському загоні, 25 – мирних жителів.

Про кожного з тих, хто загинув, і хто залишився живим, можна розповісти годинами. Та все ж, без перебільшення, найбільше прославився льотчик Федір Федорович Опадчий (1907-1996). Ще з дитинства його вабило небо. Після закінчення авіаційної школи він став льотчиком-інструктором, потім командиром корабля авіабригади, командиром загону, льотчиком-випробувачем. У 1939-1940 роках його ескадрилья брала участь у радянсько-фінській війні, де Федір Федорович виявив себе як умілий і рішучий командир.

У грізні роки Великої Вітчизняної війни Ф.Ф.Опадчий – заступник командира авіаполку пікіруючих бомбардувальників – майстерний, мужній, витриманий. У вересні 1941 р. під час зльоту його літак загорівся, а члени екіпажу отримали серйозні опіки. Льотчик не розгубився, врятував екіпаж, врятувався і сам. Але більше семи місяців довелось пролежати у госпіталі. Потім йому доручили відповідальну роботу по випробуванню нових літаків.

Федір Опадчий літав на 119 типах літаків вітчизняних та іноземних конструкцій, випробував десятки дослідних машин і моторів.

За мужність і героїзм Федору Федоровичу Опадчому в 1957 р. було присвоєне звання Героя Радянського Союзу, а у 1959 р. відважний льотчик став лауреатом престижної Ленінської премії. Звільнився в запас у званні полковника. Проживав у Москві.

Серед нагород, якими відзначені заслуги Ф.Ф.Опадчого, – Золота Зірка Героя, два ордени Леніна, п'ять орденів Червоного Прапора, орден Вітчизняної війни I ступеня, два ордени Червоної Зірки і багато медалей.

У повоєнні роки ротівці відродили своє село. Про його історію розповідала експозиція шкільного музею, створеного завдяки ентузіазму місцевого бібліотекаря і учителя, журналіста за освітою Віри Миколаївни Воробей. Однак на рубежі ХХ-ХХІ ст. економічні і політичні зміни в країні торкнулися і Ротівки. Нині у селі нема ні колгоспу, ні школи, ні клубу. За останні півстоліття у кілька разів зменшилась чисельність населення і зараз тут налічується всього 63 двори та 136 жителів. Скептики стверджують, що в постіндустріальному суспільстві село не матиме перспективи. Хочеться вірити, що буде інакше.

Посилання

1. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии. Т.2. Полк Нежинский. – К., 1893. – С. 466.
2. Календарь Черниговской епархии на 1891 год. – С. 73.
3. Самоквасов К. Село Ротовка. Летописный очерк // Прибавление к «Черниговским епархиальным известиям». Часть неофициальная. – 1871. – С. 127-133, 154-162.
4. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1898 год. Часть IV. – Черниговская губерния. – К., 1897. – С. 104.
5. Журнал Глуховского уездного земского собрания 1898 года. – Чернигов, 1899. – С. 113.
6. Журналы Глуховского уездного земского собрания 1904 года. – Глухов, 1905. – С. 190.
7. Волости и важнейшие селения европейской России. Вып. III. – СПб., 1885. – С. 108.
8. ДАСО (Державний архів Сумської області), ф. Р-1731, оп. 1, спр. 2, арк. 62-63.
9. Список населенных местностей Глухівщини. – Глухів, 1927. – С. 14.
10. Ковпак С.А. Воспоминания, очерки, статьи. – К., 1987. – С. 201.